

Е.В. Овчинников

РОЗКОПКИ НА ТРИПІЛЬСЬКОМУ ПОСЕЛЕННІ У с. ЧАПЛИНКА

In 2008 and 2009, permanent excavations at Trypillya settlement Chaplynka in Bury tract in Lysyanka Region of Cherkasy Oblast were conducted for the first time. Several husbandry objects and a ground-based structure-«platform» were studied. The platform included two tiers: the upper formed with wooden and cob «platform», and the lower presented with three cob pavements on the floor made of soil. The finds include: whole cups, fragments of ceramic and sculptures, and tools. The site is referred to Volodymyrivka and Tomashivka group (the 2nd Nebelivka phase) with profound influences of Kaniv group of Western Trypillya culture.

У 2008—2009 рр. на трипільському поселенні Чаплинка, уроч. Бурти, вперше здійснені стаціонарні розкопки завдяки спільним зусиллям співробітників Інституту археології, Черкаської обласної археологічної інспекції (О.В. Назаров) і студентів-практикантів Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини (керівник О.В. Барвінок).

Пам'ятку відкрили у 1982 р. Олена Петрівна Балабан — вчителька історії місцевої школи, яка здійснила тут шурфування, збрала підйомний матеріал та склала візуально план поселення. Матеріали знаходяться у місцевих шкільних музеях і музеї історії с. Боярка. У 1987 р. під час збору інформації до «Зводу пам'яток археології» поселення обстежувала С.І. Смоляр.

Поселення розташоване строго на північ від центру с. Чаплинка Лісянського р-ну Черкаської обл. в напрямку т. зв. «Буртів» — залишків великого скіфського кургану, переоформленого у скупчення пагорбів під час землерийних робіт, пов'язаних із виробництвом селітри в добу пізнього середньовіччя. Поселення розкинулося на мисоподібному виступі плато між «Буртами» та північною околицею села, обмеженому двома ярами — безіменним та Березняком. Площа пам'ятки приблизно 15 га. Наземні будівлі розташовані колом з проміжком у західній частині. Саме тут з метою пошуку за-

глиблених об'єктів, зокрема майстерень, було закладено пошукові траншеї 1 і 2 та розкоп 1.

Траншею 1 (16 × 2 м) закладено на західному краю плато над відрогом мису, що йде нижче по схилу, і спрямовано вздовж яру в напрямку північ—південь. Об'єктів не виявлено. В орному шарі на глибині 0,2—0,3 м був досить рівномірно розподілений прошарок дрібних крихт випаленої глиняної «обмазки» та уламків кераміки, які походять, ймовірно, з найближчих об'єктів.

Траншея 2 (12 × 1 м), за 4 м на схід від траншеї 1 та спрямована також північ—південь, продовжувала лінію дослідження вздовж західного краю поселення. Під прошарком розсіяних крихт «обмазки» тут виявлено два об'єкти — пляму випаленої «обмазки» та яму.

Пляма випаленої «обмазки» лежала *in situ* на глибині до 0,6 м. Вона аморфна в плані з лінзоподібним профілем (увігнута донизу). Зафіксовано два прошарки «обмазки», що розтріскалися на окремі уламки на зразок «плиток» з недбало вирівняною бугристою поверхнею: верхній — «білоглиняний» завтовшки до 3—4 см, нижній — «червоноглиняний» завтовшки іноді до 10 см. Шматки нижнього прошарку слабо випалені, розсипаються в руках. Фрагменти верхнього «білоглиняного» прошарку трохи твердіші і, хоча розсипаються, «тримають форму». Тобто, температура випалу верхнього прошарку була вищою, знижуючись до поверхні ґрунту, на який було покладено обидва глинобитні нашарування. Нашарування «обмазки» були намащені на ґрунт та випалені за низької температури. Впритул до неї знайдено уламки посудини і дрібні фрагменти кераміки.

Яма округлої форми, розміри 0,6—0,8 м, глибина 0,6 м від сучасного рівня, розташована

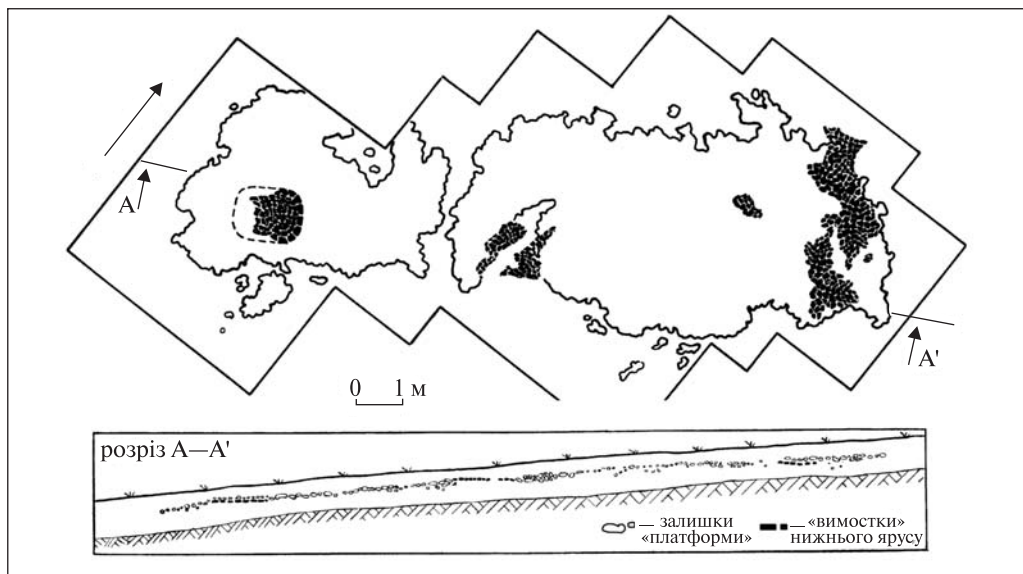

Рис. 1. Трипільське поселення Чаплинка, уроч. Бурти: наземна будівля-«майданчик»

за 1,0 м південніше від попереднього об'єкта. Знахідок не було.

Таким чином, на цій ділянці маємо залишки господарських об'єктів, що, можливо, склали один комплекс, перекритий легкою глинобитною надбудовою, на що вказує прошарок розсіяних дрібних фрагментів «обмазки».

Траншею 2 було продовжено у північному напрямку лінією шурфів 1,0 × 1,0 м. В одному знайдено потужне залягання випаленої «обмазки» у вигляді «майданчика» та закладено розкоп 2.

Наземна глинобитна будівля-«майданчик» 1 має видовжену форму. Довжина 15,6 м, ширина від 3,0 до 6,0 м, товщина нашарувань 0,20—0,25 м. Глибина залягання масиву будівельних залишків 0,2—0,3 м від сучасної поверхні. Таке неглибоке, практично в орному шарі, розташування залишків обумовило погану збереженість верхньої частини «майданчика». Іноді, а саме в центральній частині об'єкта, простежено сліди плуга, що зруйнував частину нашарувань нижнього ярусу. Будівельні рештки залягають приблизно в одній горизонтальній площині відносно сучасної поверхні, не утворюючи скупчень у вигляді т. зв. «гребенів».

Простежено два рівня будівельних залишків, що відповідають певним архітектурним конструкціям споруди. «Майданчик» складався з т. зв. «платформи» — нашарувань будівельних розчинів на дерев'яному горизонтальному настилі та глинобитних вимосток на земляній долівці, що залягали під «платформою».

Дерев'яна основа «платформи» реконструюється за відбитками плах з нижнього боку глинобитних фрагментів, що найкраще зберегли-

ся в центральній, найміцнішій, частині «майданчика». Простежена довжина відбитків сягає 1,5 м, ширина плах 12—15 см. Плахи тут покладені щільно, поперек довгої осі будівлі. Деревина добре оброблена.

Нижній «вальковий» шар «платформи» розтріскався на шматки, що відповідають, очевид-

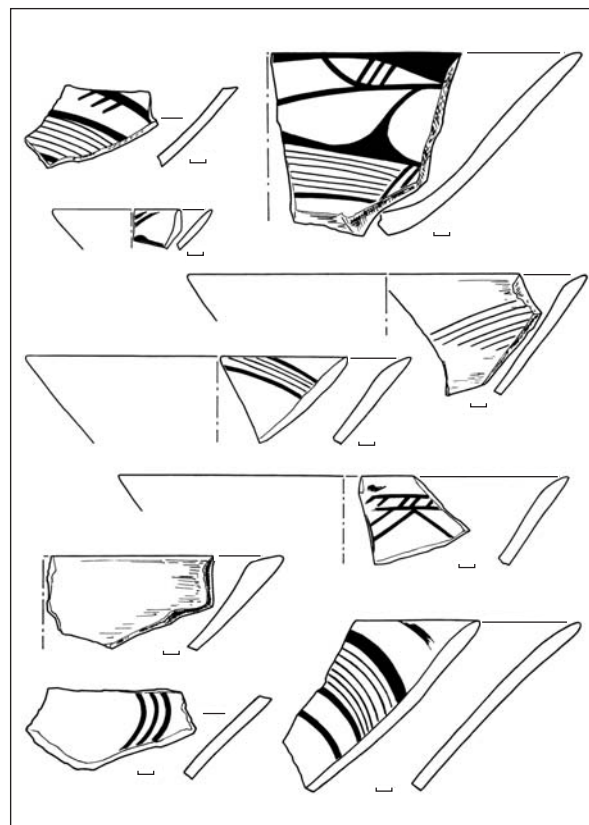

Рис. 2. Трипільське поселення Чаплинка, уроч. Бурти: розписна кераміка, миски

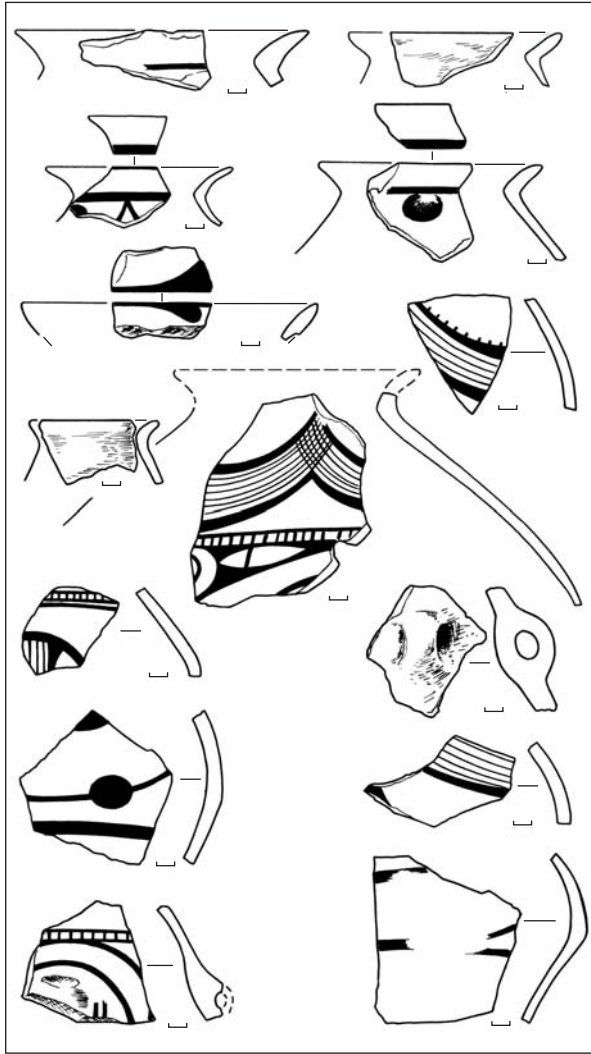

Рис. 3. Трипільське поселення Чаплинка, уроч. Бурти: розписна кераміка, сферичноконічний посуд

но, їхнім первинним розмірам — від 15—17 до 25—45 см, товщина різна, приблизно 8—9 см. Склад будівельного розчину — озалізнена глина з домішкою полови злаків.

Верхній «плитчастий» шар «платформи» представлений, здебільшого, уламками завтовшки 4,5—4,7 см, розміри різні, іноді до 20 × 15 см. Склад будівельного розчину — озалізнена глина без домішок. Іноді простежується спосіб формування «плитчастого» шару: підсушені глиняні крихти розподіляли на «вальках», заливали рідким розчином глини і потім трамбували. Зафіксовані фрагменти «плиток» із потовщеними та характерними закраїнами, які можна пов'язувати з місцями стику «платформи» і торцевих стінок будинку або внутрішніми перегородками. Верхній бік «плиток» вирівняний, але не завжди ретельно.

До конструкції стін та даху відносяться шматки глинистої «обмазки» жовтувато-сірого ко-

льору зі значною кількістю полови, відбитками лози, а іноді, в місцях стику дерев'яних елементів каркасу будівлі, лози і плах. Знайдено фрагменти аналогічної «обмазки» з облицюванням червоно-коричневого кольору, що походять, ймовірно, від внутрішнього покриття стін.

Деталі інтер'єру розподілені також на два яруси. До верхнього відносилися змонтовані одночасно з «платформою» «піфос» та, ймовірно, піч. У центральній частині виявлено скупчення елементів, які зазвичай розглядаються як залишки печей: 1) «плитки» завтовшки 9—10 см із горбкуватим верхом, виготовлені за технологією «шар підсушеної крихти + заливання рідким розчином + трамбування»; 2) «плитки» завтовшки 6—7 см, також із нерівною поверхнею (другий шар череня?); 3) фрагменти з «білої» глини завтовшки 3 см, які мають заокруглення, характерні для склепінь, а два — закраїну на зразок вінця грушоподібної посудини (отвір комина?), один з уламків ошлакований. Через руйнацію цієї ділянки «платформи» оранкою інтерпретація скупчення як залишків печі має виключно гіпотетич-

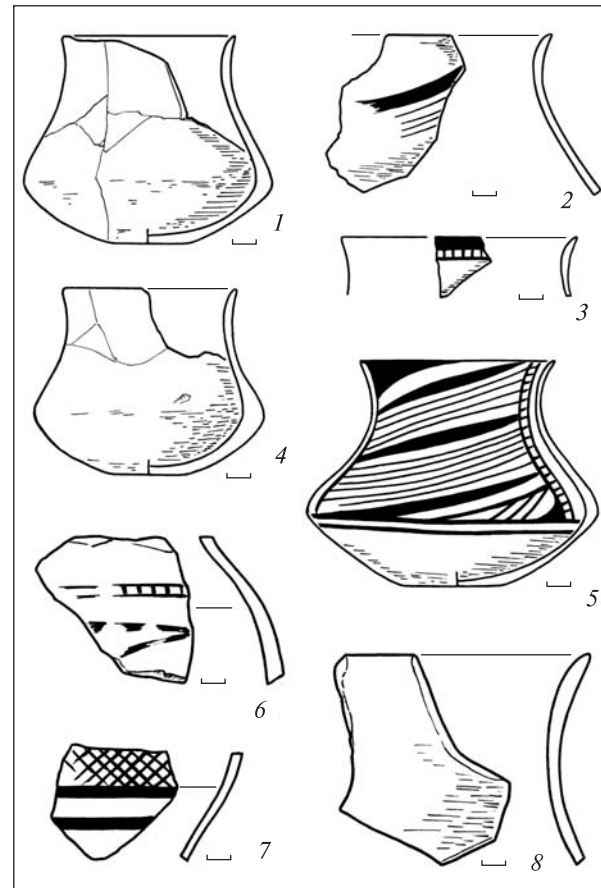

Рис. 4. Трипільське поселення Чаплинка, уроч. Бурти: розписна кераміка, кубки та кубкоподібний посуд

ний характер. Але зв'язок цих елементів з верхнім ярусом не викликає сумнівів — на нижньому ярусі знайдено *in situ* вимостку, намощену на земляну долівку.

У південно-західній частині будівлі під завалами знайдено фрагмент тарної посудини — піфоса (бокова частина з краєм денця). Розміри фрагмента 50 × 35 см. Його виготовлено з близького до «вальків» матеріалу — глина з домішкою полові. Зовнішня поверхня ущільнена і не дуже ретельно вирівняна. Уламок лежав зовнішньою стороною вниз, зберігаючи первинну форму, але розтріскався через низьку температуру випалу, ймовірно, разом зі всією спорудою під час руйнації. На це вказує зовнішня сторона, якою посудина прилягала до землі, випалена найгірше. Пониження температури визначене за зміною кольору та міцністю уламка.

До нижнього ярусу відносяться глинисті настили-«вимостки» на земляній знівельованій поверхні долівки. Виявлено три таких ділянки, нівелювання яких, спричинене кутом нахилу краю плато у бік берегового схилу, фіксується на трьох різних рівнях.

«Вимостка» південно-західної частини будівлі добре вціліла, має кінці, за якими мож-

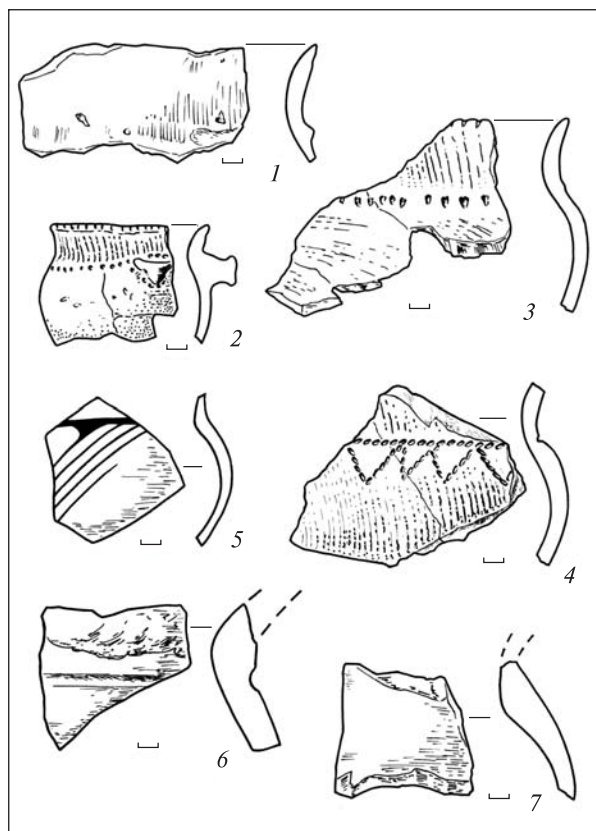

Рис. 5. Трипільське поселення Чаплинка, уроч. Бурти: кухонна і розписна кераміка

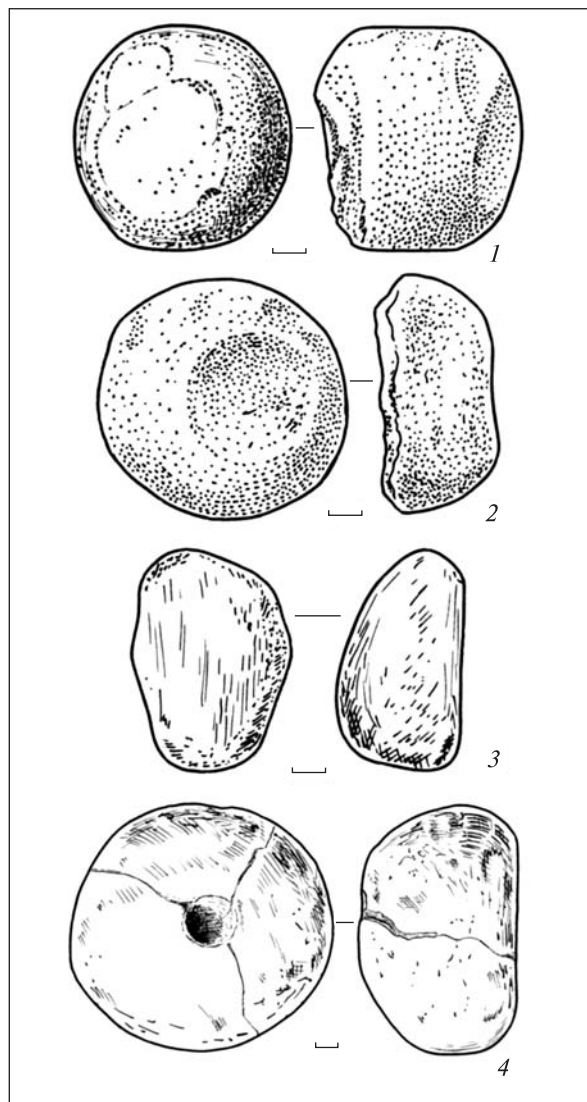

Рис. 6. Трипільське поселення Чаплинка, уроч. Бурти: зняряддя

на реконструювати її форму як підквадратну або підпрямокутну із дуже заокругленими кутами. Вірогідні розміри 1,15 × 1,3 м. Складена з двох шарів (товщина кожного 2–3 см) — нижнього «білоглиняного» та верхнього «червоноглиняного». Обидва шари пофарбовані зовні у червоно-коричневий колір. Кінці змонтовані окремо зі шматків, які за товщиною збігалися з товщиною обох шарів, по-сирому, внаслідок чого вони становлять єдине ціле. По кутах «вимостки» виступали фігури (конусоподібні або антропоморфні) — на плоскій поверхні верхнього шару зафіксовано місця їх монтування.

«Вимостка» північно-східної частини «площадки» була доволі великою (рис. 1). Її південна частина — одношарова долівка, на якій *in situ* знайдені дрібні уламки посуду. Північна частина «вимостки», площа близько 2 × 1 м, піднята

над рівнем долівки за рахунок додаткового шару глини. Ретельно оброблений кінець нагадує конструкції на зразок відомих «подіумів» на томашівських «майданчиках». Матеріалом для нижнього шару «подіуму» і долівки слугувала озалізнена глина, для верхнього шару використано «білу» глину. На фрагментах кожного з шарів «подіуму» збереглися сліди темно-червоної фарби. Край «подіуму», також пофарбований, поєднує в ціле шари «вимостки». За невеликими фрагментами вцілілого краю «подіуму» його первинну форму та розміри визначити важко. Зафіксована лише спрямованість уздовж довгої осі будівлі.

Вже згадана «вимостка» у центральній частині будівлі потерпіла від оранки. Вцілів лише її нижній шар з озалізненої глини. Слідів фарбування не помічено.

Отже, стратиграфія об'єкта вказує на те, що будівля, ймовірно, складалася з трьох приміщень. Зафіксовано три рівня нівелювання схилу плато. Крім того, на це вказує і розрив в будівельних завалах між південно-західною та центральною частинами. Стосовно північно-східної частини відзначимо, що хоча її завали

становлять єдине ціле з центральною, проте переважна більшість відбитків «платформи» спрямована тут не поперек довгої осі, а поздовж.

До умовного третього рівня будівлі можна віднести знайдені по краях завалів будівлі три кубки (рис. 4, 1, 4, 5), що стояли *in situ* нижче рівня «обмазки». Очевидно, це будівельні жертви, що були вкопані або поставлені в шар підсипки під стіни майбутньої будівлі ще на початку її зведення.

Також під час розкопок «майданчика» 1 було знайдено уламки посуду (рис. 2–5), фрагменти антропоморфної пластики, ритуальні керамічні предмети, зняряддя — кам'яні розтирочки (рис. 6, 1, 2), лошило (рис. 6, 3), керамічний важок (рис. 6, 4).

Попередній аналіз керамічного комплексу, з огляду на відносно невелику кількість знахідок, дає можливість віднести поселення Чаплинка до володимирівсько-томашівського варіанта західно-трипільської культури зі значним впливом канівської групи. На підставі морфологічних особливостей кераміки матеріали можна синхронізувати з його другою небелівською фазою.

